

Երևանի Լ. Միրիջանյանի անվան համ. 155 հիմն. դպրոց ՊՈԱԿ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ «Սովորողների քննադատական մտածողության զարգացումը մայրենին ուսուցման գործընթացում»

Ուսուցիչ՝ Աննա Հովհաննիսյան

Ղեկավար՝ Թամարա Միրզոյան

Երևան 2022

Բովանդակություն

Ներածություն	2
Սովորողների քննադատական մտածողության գարզացումը մայրենիի ուսուցման գործընթացում	3
Եզրակացություն	21
Օգտագործված գրականության ցանկ	22

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը: Քննադատական մտածողության ձևավորումն ու զարգացումն այսօր հանդիսանում է կրթության զլյավոր նպատակներից մեկը: «Այն այսօր մոդայիկ բառակապակցություն է: Սակայն թե ի՞նչ է այն նշանակում, որտե՛ դ է սկսվում և որտե՛ դ վերջանում, այս հարցերի շուրջ համաձայնություն չկա:»

Ժամանակակից աշխարհում քննադատական մտածողության կարևորությունն էլ ավելի է աճում, քանի որ տեղեկատվական հոսքերի բազմազանության ու արագության պայմաններում մարդուն անհրաժեշտ են գործիքներ, ու մեթոդներ, որոնք նրան հնարավորություն կտան ֆիլտրել, դասակարգել և գիտելիքի վերածել այն տեղեկատվությունը, որն իրեն անհրաժեշտ է: Քննադատական մտածողությունը, հանդիսանալով մտածողության ձև, դատողություններ անելու մեթոդ առաջարկում է մի շարք գործիքներ ու հնարքներ, որոնք հնարավորություն են տալիս մարդուն հաղորդակցվել ու ստացված տեղեկատվությունը վերլուծել այնպես, որ դատողությունները կախված չլինեն կարծրատիպերից, իսկ տեղեկատվությունը վերածվելով գիտելիքի կարողանա գործառնական կիրառում ստանալ:

Նախ և առաջ ասելիքը (կամ գրելիքը) պետք է դարձնել փաստարկված՝ արգումենտացված (լեզվի ու տրամաբանության տեսակետից), ինչպես նաև փաստերով հարուստ և հղումներով: Չէ՞ որ մեր նպատակն է՝ հավաստի տեղեկություն հաղորդել, և եթե նույնիսկ դա վերջնական ճշմարտությունչէ՝ ապա համոզել, որ մեր կարծիքը լեզիտիմ է: Այսինքն՝ որքան կարելի է ավելի լեզիտիմ, վստահելի դարձնել մեր ասելիքը (գրելիքը):

Թեմայի նպատակը: Դպրոցներում քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառման հնարավորությունների բացահայտումն ու հիմնավորումն է՝ որպես կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների զարգացմանը նպաստող մանկավարժական տեխնոլոգիա:

Խնդիրներ:

Ուսումնասիրել ոչ միայն դիմացինի, այլ նաև սեփական սխալները: Ինչո՞ւ է հարցականի տակ դրվում ստացվող տեղեկույթի հավաստիությունը, սեփական հավատալիքներն ու համոզմունքը:

Նկարագրել ինչ նպատկ ունենք և ինչ արդյունավետ գործիք ենք առաջարկում՝ բացահայտելու համար այն ինչ էթիկապես արդար է և ճշմարիտ:

Իրականացնել քննադատական մտածողության զարգացման քայլեր, նոր հարցեր՝ պահնջներ դնելու ունակություն:

Սահմանել պայման, պահանջ՝ «Մտածողություն մտածողության մասին»:

Պարզել ըստ իրավիճակի ձևավորված կարծիքը հարցերի միջոցով:

Ի՞նչ նկատի ունեիք ասելով . . .

Ինչո՞ւ եկաք այդ եզրահանգմանը . . .

Ո՞րն է Ձեր տեղեկության աղբյուրը . . .

Ենթադրեք, որ դուք ճիշտ չեք . . .

Ինչպե՞ս համոզվել, որ այն ինչ դուք ասում եք ճշմարիտ է . . .

Ի՞նչ այլ պատճառաբանություններ կներկայացնեք այս կարծիքի շուրջ . . .

Ապացուցել տարբեր հնարների միջոցով:

Սովորողների քննադատական մտածողության զարգացումը մայրենիի ուսուցման գործընթացում

Դասավանդման ընթացքում կիրառելով քննադատական մտածողության զարգացմանը նպաստող մեթոդներ՝ համոզվել ենք, որ մեր փոքրահասակ սաներն են կարող են սովորել քննադատաբար մտածել, լինել իրենց ուսումնառության ակտիվ դերակատարները, համագործակցել իրենց դասընկերների հետ: Աշակերտները դառնում են ակտիվ սովորող, մտածող և ստեղծագործող անհատներ: Արդունավետ քննադատական մտածողություն դրսևորելու համար նրանք պետք է.

- Զարգացնեն իրենց ինքնավստահությունը և հասկանան, որ իրենց կարծիքներն ու մտքերն արժեքավոր են,
- Ակտիվորեն մասնակցեն ուսումնական գործընթացին,
- Հարզանքով լսեն բազմազան կարծիքներ,
- Պատրաստ լինեն և ձևակերպել, և հարկ եղած դեպքում նաև կասեցնել սեփական դատողությունները:

Յուրաքանչյուր առարկայի ծրագրով նախատեսված գիտելիքների ուսուցումը չի կարող երբեք իր մեջ ընդգրկել այն բոլոր գիտելիքներն ու հասկացությունները, որոնք երեխան պետք է ստանա այդ ուսումնական առարկայից: Ծրագրում տրվածը միայն այն հիմնականն է, որ անհրաժեշտ է տվյալ առարկայից ընդհանուր գաղափար տալու համար, իսկ մնացածը երեխաներն իրենք պետք է ինքնուրույն կերպով ստանան շրջապատից ու գրքերից:

Այսինքն, յուրաքանչյուր ուսուցչի գերինդիրն է սովորել սովորեցնելը:

Ասվածի ապացույցն է գրական ունկնդրման դասաժամերի կազմակերպումը: Առաջին դասարանի երկրորդ կիսամյակում աշակերտներն աստիճանաբար սովորում են առանց ուրիշի օգնության կարդալ անծանոթ գիրքը, գտնել վերնագիրը, հեղինակի անոնք, դիտել նկարազարդումները և դրանց հիման վրա որոշել գրքի թեման: Գրական ունկնդրման դասաժամը կազմակերպելիս պետք է նկատառել սովորողների պատրաստվածության մակարդակը, ծնողների սոցիալական վիճակը, դասարանի և դպրոցի գրադարանի ֆոնդը, երեխաների հետաքրքրությունների շրջանակը: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ ընթերցանության ստեղծագործությունների ընտրությունը պետք է կատարվի հետևյալ պայմանների առկայոթյամբ:

1. Բնագիրը պետք է լինի ծավալով փոքր՝ պարզ, մատչելի, թեման հոգեհարազատ, գաղափար՝ հասկանալի:
2. Ինքնուրույն ընթերցանության համար ընտրված գրքերը գեղարվեստական ձևավորմամբ պետք է լինեն այնպիսին, որ երեխաները հետաքրքրվեն նկարազարդումներով, հրձվեն հերոսների նկարներով:

Ինքնուրույն ընթերցանություն կազմակերպելիս պետք է կրտսեր դպրոցականների մեջ սերմանել ընթերցասիրություն, զարգացնել գեղարվեստական ստեղծագործության գաղափարը հասկանալու, եզրահանգումներ, ընդհանրացումներ անելու կարողություններ: Նպաստել նրանց մեջ անձնային բարձրարժեք որակների զարգացմանը, զրագետ ընթերցողի, կարդալու պահանջմունք ունեցող քաղաքացու դաստիարակմանը:

Հաճախ ենք հանդիպում աշակերտների, որոնք նոր են կարդացել ու շատ քիչ բան են հասկացել: Վատ ընկալունակությունը բացատրվում է պարզ պատճառով, պարզապես ուշադիր չեն կարդում: Նրանք չգիտեն ինչպես կարդան, որ կենտրոնանան հիմնական մտքերի վրա: Ուսուցիչներս տիրապետելով քննադատական մտածողության զարգացմանը նպաստող մեթոդներին ու հնարներին՝ կարող ենք օգնել աշակերտներին՝ խորհել կարդացածի մասին:

Դեռևս ամառային արձակուրդներին աշակերտներին առաջարկում ենք ընթերցել իրենց նախընտրած ստեղծագործությունները: Նախօրոք պայմանավորվում ենք ծնողների հետ, որ նրանք իրենց երեխաներին օգնեն ընտրել այնպիսի մանկական գրականություն, որն աչքի ընկնի պարզությամբ, մատչելիությամբ, իոր գեղարվեստականությամբ և կերպարների ու նկարագրված դեպքերի վառ գունավորմամբ: Նման ստեղծագործությունները երեխաների մեջ անհրաժեշտ հույզեր ու ապրումներ կառաջացնեն: Նրանք կզգան ու հոգեպես կվերապրեն այն ամենը, ինչ նկարագրված է գրքում: Երբ աշակերտներին թույլ է տրվում ընտրել ինչ կարդալ, նրանք սկսում են կարդացածի հանդեպ սեփականության զգացում ունենալ: Դա առաջին վճռորոշ այն քայլն է, որն ընթերցողին դարձնում է ներգրավված:

Սեպտեմբերին, ինքնուրույն ընթերցանությանը հատկացված դասաժամին յուրաքանչյուրը ներկայացնում է իր ընթերցած գիրքը գովազդի տեսքով՝ առանց բովանդակությունը պատմելու: Յուրաքանչյուր աշակերտ ձգտում է առավելագույնս ձևով ներկայացնել գովազդը, որպեսզի իր ընկերների ընտրությունը կանգ առնի իր նախընտրած գչքի վրա, և բոլորն ընթերցեն այն: Ապա ուղղում ենք հարցեր.

— Ինչու՞ ես ընտրել այդ գիրքը: Ինչպե՞ս է այն կարդացվում: Դու ծանո՞թ ես այդ հեղինակի որևէ այլ ստեղծագործության: Անծանոթ բառեր կայի՞ն: Ինչպե՞ս իմացար դրանց բացատրությունը:

Այնուհետև քվեարկում ենք և ըստ քվեարկության արդյունքների ընտրում որևէ մեկի ընթերցած գիրքը ու որոշում այն ընթերցել: Միասին սահմանում ենք այն ժամանակահատվածը, որն անհրաժեշտ է աշակերտներին գիրքն ընթերցելու համար: Հաշվի է առնվում տվյալ գիրքն ընթերցած աշակերտի կարծիքը: Նրանք պետք է իմանան ընթերցանությանը հատկացվող ժամանակը, որպեսզի կարողանան պլաններ կազմել: Ընթերցելուց հետո պետք է մասնակցեն քննարկմանը: Նման հանձնարարությունն օգնում է աշակերտներին ընթերցման ժամանակ ուշադրություն դարձնել այնպիսի մանրամասների վրա, որ նախկինում չեն նկատել:

Մինչ կարդալ սկսելը մտագրոհի միջոցով կազմում ենք քնազրի իմաստի կանխավարկածը: Եթե ընթերցողը նախօրոք գիտի, որ ինքը պատմվածք է կարդալու, ապա մինչ բուն ընթերցանությունն սկսելը փորձում է վերնագիրն ու նկարները օգտագործել որպես բանալի՝ պատմվածքի բովանդակությունը կոահելու համար: Այս դեպքում նա կանգնած է լավ ընկալման շեմին: Տրված ժամանակը լրանալուց հետո սկսվում է քննարկման դասաժամը: Աշակերտները բաժանվում են 4-5 խմբերի: Նրանց ուղղվում են հարցեր, որոնց պատասխանները քննարկվելու են:

— Ի՞նչը ձեզ դուր եկավ այս գրքում: Ի՞չը դուր չեկավ: Ինչպե՞ս էր գիրքն սկսվում: Ինչպե՞ս ավարտվեց: Արդյո՞ք ընդունելի ավարտ էր: Ի՞նչն էր կարևոր: Գիրքն ընթերցելուց հետո ի՞նչ մտքեր են ծագել ձեր գլխում: Ի՞նչն այլ կերպ կանեիք, եթե կերպարներից մեկը լինեիք: Ի՞նչ սովորեցիք հերոսներից: Ո՞ր կերպարն ամենաշատը ձեզ դուր եկավ: Ի՞նչ հասկացաք՝ կարդալով այս գիրքը: Կարո՞ղ եք այլ ավարտ հորինել: Ինչպիսի՞ն էր տրամադրությունը: Ի՞նչ կարևոր իրադրություն եք վերիիշել: Ո՞րն էր ձեր սիրելի հատվածը: Այս գիրքը ձեզ որևէ դեպք կամ որևէ բան հիշեցնու՞մ է: Ձեր կարծիքով ինչու՞ է հեղինակը գրել այս գիրքը:

Այնուհետև խմբերն իրենց ընտրությամբ թղթապանակ են պատրաստում տվյալ գրքի վերաբերյալ: Խմբի անդամների միջև կատարում ենք աշխատանքի բաժանում ընտրելով խորագրեր:

- Պատմվածքի քարտեզը
- Հեղինակի մասին
- Պատմվածքի մանրակերտը
- Մեր տպավորությունը
- Գլխավոր հերոսի բնութագիրը
- Նամակ հերոսին
- Հերոսի կողմից նամակ
- Պատմվածքի տարբեր հատվածների նկարազարդումը

Խոսնակները ներկայացնում են իրենց խմբերի աշխատանքները: Դրանք փակցվում են միջանցքում, որպեսզի մյուս դասարանների աշակերտները հետաքրքրվեն այդ պատմվածքով և ցանկանան ընթերցել այն:

Եթե նույն պատմվածքն ընթերցում են բոլորը և քննարկում, ապա այդպիսի ընթերցանությունը կմիավորի երեխաներին և նրանց մեջ կզարգանա համագործակցային և հաղորդակցական հմտություններ:

Ինքնուրույն ընթերցանության նման ձևով կազմակերպումը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում, որպեսզի աշակերտների մեջ արթնանա ընթերցանության հանդեպ սեր, նրանք գնահատեն իրենց ընթերցածը, կարողանան ընթերցանության միջոցով ինքնուրույն ձեռք բերել գիտելիքներ և վերահսկեն իրենց ընթերցածը:

Աշակերտներին ընթերցասեր դարձնելու համար անհրաժեշտ է լուրջ ակնկալիքներ ունենալ յուրաքանչյուրից: Նպաստել երեխաների քննադատական մտածողության զարգացմանը, նրա տարիքին համապատասխան նշանակում է ուրախ, հրապուրիչ դարձնել և հույզերով հագեցնել նրա մանկությունը:

Համակարգը կարձ անվանում են ԽԻԿ: Այն մեզ որոշ չափով հիշեցնում է ավանդական դասի կառուցվածքը / նախապատրաստական զրույց, նոր դասի հաղորդում, ամփոփում:/

Հասարակական կյանքի անբաժանելի մաս հանդիսացող կրթությունը բոլոր դարաշրջաններում ուղղված է եղել հասարակության պահանջների բավարարմանը: Կրթության նպատակը մանկավարժության մեջ միշտ եղել է անփոփոխ՝ աճող սերունդը նախապատրաստել կյանքին, ձևավորել տվյալ ժամանակաշրջանի համար հասարակության լիարժեք, ակտիվ անդամներ, իսկ կրթության խնդիրներն անընդհատ փոփոխվել են՝ պայմանավորված նոր հասարակական պահանջների ձևավորմամբ, տվյալ հասարակության տնտեսական, գիտական, մշակութային զարգացմամբ: Արդի մանկավարժական որոնումները նպատակ ունեն ուսուցման գործընթացը դարձնել այնպիսին, որ սովորողները դառնան այդ գործընթացի ակտիվ մասնակիցները, որ նրանց պասսիվ ունկնդրողի դերը փոփոխվի ակտիվ մասնակցի դերով: Դրա շնորհիվ աշակերտները դառնում են առավել անկաշկանդ ու ինքնուրույն, նրանց մոտ ձևավորվում են ուսման դրական դրդապատճառներ, ձանաչողական հետաքրքրություններ ու կարողություններ: Սովորողների ձանաչողական կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումը ժամանակակից մանկավարժության կողմից դիտարկվում է որպես արդի հասարակական պահանջ և կրթության կարևոր խնդիր: Ճանաչողությունը մարդկային մտածողության մեջ իրականության արտացոլման ու վերարտադրման գործընթաց է, որն ապահովում է ձշմարտության իմացում, գիտելիքների ձեռքբերում, յուրացում ցանկացած կատարած աշխատանքում ստեղծագործական մոտեցում:

Վերը նշված կարևորագույն խնդիրների լուծման նպատակով ժամանակակից մանկավարժության մեջ կիրառվում են բազմաթիվ մանկավարժական տեխնոլոգիաներ: Ուսուցման գործընթացի կատարելագործմանը, սովորողների ակտիվացմանը, ձանաչողական կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը մեծապես նպաստում

Է մանկավարժական տեխնոլոգիաների շարքում իր ուրույն տեղն ունեցող քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան:

Քննադատական մտածողության ձևավորման ու զարգացման հիմնախնդիրները դիտարկել են 20-րդ դարի վերջերին ԱՄՆ-ի հոգեբան-մանկավարժներ Զ.Լ.Սթիլը, Ք.Ս.Մերենդիթը, Չ.Թեմփլը, ինչպես նաև Բ.Բլումը, Դ.Հուալպերնը, Դ. Քլուսթերը և ուրիշներ: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառման խնդիրներին ու արդյունավետությանը ավելի ուշ անդրադարձել են Ժամանակակից մանկավարժներ Գ.Սելեվկոն, Ի.Զազաշևը, Ս.Զահր-Բեկը, Ի.Մուշտավինսկայան, Ս.Կլարինը, Վ.Կուկուշինը, Վ.Միժերիկովը և այլք: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան՝ որպես կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների ձևավորման ու զարգացման միջոց դեռևս չի ենթարկվել ամբողջական գիտամանկավարժական ուսումնասիրման ու վերլուծության:¹

Այսօր Ժամանակակից հասարակությանը պետք է այնպիսի կրթություն, որը հասարակության յուրաքանչյուր անդամին հնարավորություն կտա զարգացող ու փոփոխվող աշխարհում քայլել այդ փոփոխություններին համընթաց՝ անընդհատ զարգացնել մտավոր կարողությունները, լինել նախաձեռնող ու ստեղծագործական մոտեցում ցուցաբերել կյանքի տարբեր բնագավառներում:

Մանկավարժության նկատմամբ նոր պահանջները, ինչպես նաև սոցիալական կյանքի բոլոր ոլորտներում տեղի ունեցող եական փոփոխությունները, գիտության ու տեխնիկայի մեծ արագությամբ ընթացող առաջընթացը, տեղեկատվության կուտակումը հանգեցրին կրթության համակարգի արդիականացման, նորարարական գործունեության և կրթական բարեփոխումների իրականացման անհրաժեշտության:

Ճանաչողության հիմնախնդիրը բավականին ծավալուն քննարկվում է փիլիսոփայական գրականության մեջ: Ճանաչողության խնդրի պարզաբանմանը, սովորողների ճանաչողական ակտիվությանը, ճանաչողական կարողությունների,

¹ 1.Լ. Թորքոմյան, <<Մանկավարժական հիմունքներ>>
2.Բարանսկի հատոր առաջին

հետաքրքրությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը անդրադարձել են նաև բազմաթիվ մանկավարժներ: Ճանաչողությունն ակտիվ գործընթաց է, այն ուսումնասիրվում է ուսուցման գործընթացի հետ փոխկապվածության մեջ և անմիջականորեն կապված է պրակտիկայի   հետ: Ժամանակակից   մանկավարժահոգեբանական հետազոտությունները /Լ.Զանկով, Ղելոնին, Վ.Դավիդով, Ժ.Պիաժե և այլք/ վկայում են, որ առավել նպատակահարմար է երեխաների ճանաչողական հետաքրքրությունների, ճանաչողական կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումը սկսել վաղ տարիքից: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է որոնել, մշակել և ներդնել կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական ակտիվության, ճանաչողական հետաքրքրության ու ճանաչողական կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը միտված նոր մոտեցումներ ու զաղափարներ, քանի որ դա դպրոցում ուսուցման գործընթացի հաջողության, արդյունավետության գլխավոր պայմաններից մեկն է:

Ուսուցման գործընթացում սովորողների ակտիվ մասնակցությամբ, ուսման դրական դրդապատճառների շնորհիվ դրսևորվում են ճանաչողական հետաքրքրություններ, ուսումնական նյութի նպատակառուղված ակտիվ ընկալում, իմաստավորում ու առավել խորությամբ յուրացում:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան միավորել ու իր մեջ է ամփոփել վերը նշված մանկավարժական տեխնոլոգիաների արդյունավետ, արդիական ու նշանակալի կողմեր՝ դառնալով առավել ընդգրկուն ու ժամանակի պահանջներին համահունչ: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան դիտարկվել է որպես տարրական դպրոցում կիրառելի ակտիվ և ադապտիվ մանկավարժական տեխնոլոգիա, քանիոր այն ուղղված է սովորողների պասսիվերարտադրողի դերը ակտիվ մասնակցի դերովինարինելուն, սովորողների բնականոն զարգացման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծելուն, երեխաների տարիքային ու անհատական առանձնահատկություններին համապատասխան պայմաններ, աշխատանքի տեմպ ու կազմակերպման ձև ապահովելուն:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումն իրականացվում է ըստ հստակսահմանված փուլերի՝ խթանում, իմաստավորում և կշռադատում /ԽԻԿ համակարգ/:   Այս   համակարգնուղղված   է   սովորողների ձանաչողականկարողությունների զարգացմանը, որի շնորհիվ խթանվում ու վեր են հանվում սովորողների ունեցած գիտելիքները, իմաստավորվում և կշռադատվում է ուսուցանվող նյութը՝ վերլուծության, համադրության, համեմատությունների ու եզրահանգումների միջոցով: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան հանդես է գալիս որոշակի մեթոդախմբով, ընդ որում յուրաքանչյուր մեթոդի կիրառվում է ԽԻԿ համակարգի կոնկրետ փուլում՝ ելնելով տվյալ մեթոդի նպատակներից: Օրինակ՝ մտավոր գրոհ մեթոդը կիրառելի է խթանման փուլում, իսկ հինգ րոպեանոց շարադրանքի մեթոդը կամ Վեննի դիագրամ մեթոդը միայն կշռադատման փուլում և այլն:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները տարրական դպրոցում կիրառելի են միայն որոշակի փոփոխությունների, պարզեցումների արդյունքում: Ուստի նախագծի մեջներկայացված մեթոդները համապատասխան են դպրոցին, օրինակ՝ մտավոր գրոհ, քառարաժանում, ինքնագնահատման աղյուսակ /ԳՈՒԱ/, Վեննի դիագրամ,   հնգյակ,   կանխագուշակումների   աղյուսակ, կենսագրական բանաստեղծություն, աքրոստիկոս և այլ մեթոդներ: Յուրաքանչյուրը դիտարկվել է հետևյալ սկզբունքով՝ ինչին է նպաստում, ինչպես է իրականացվում և ինչպես կարող է կիրառվել դպրոցում: Օրինակ՝ ջիզոն /խճանկար/ մեթոդը առավելապես նպաստում է սովորողների համագործակցային կարողությունների ձևավորմանը: Այն դպրոցում անհրաժեշտ է կիրառել միայն փոքրածավալ պարզ մատչելի բովանդակությամբ նյութի ուսումնասիրման ժամանակ: Աշխատանքային խմբերը պետք է լինեն փոքրաքանակ: Խմբային աշխատանքների ժամանակ դպրոցականներին կարելի է թույլատրել նշումներ անել, որպեսզի դժվարանան և չհոգնեն:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները խմբավորվել են հիմք ընդունելով «Հանրակրթության պետական չափորոշիչները: Այսպես, օրինակ՝

- գիտելիքների համակարգ ձևավորող մեթոդներնեն՝ մտավոր գրոհ, փոխգործուն նշաններ, խմբավորում և այլն:
- ճանաչողական կարողություններ և հմտություններձևավորող մեթոդներն են՝ Վեննի դիագրամ, խորանարդում, քառաբաժանում, պրիզմա, մանրապատում /կմախք/ և այլն:
- հաղորդակցական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ հարցադրումներով ուղղորդված ընթերցանություն, «Հաստ» և «բարակ» հարցեր և այլն:
- համագործակցային կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ շիզոն /խճանկար/, շրջանաձև շարադրանք և այլն:
- ստեղծագործական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ հնգյակ, բանալի բառեր, աքրոստիկոս և այլն:
- ինքնուրույն գործունեության կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ ինքնազնահատման աղյուսակ /ԳՈՒՍ/, երկու աստղի մեկ ցանկություն և այլն:
- արժեքային համակարգ ձևավորող մեթոդներն են՝ ռուբրիկ, հեղինակի աթոռ մեթոդները:

Իրականացված խմբավորումը պայմանական է, քանի որ քննադատական մտածողությանտեխնոլոգիայի որոշ մեթոդներ կարելի է միաժամանակ դիտարկել շափորոշչի մի քանիքաղբիշների տեսանկյունից: Մեթոդները խմբավորվել են՝ ելնելով դրանց առաջնային նպատակներից:

Դպրոցում քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումը կլինի արդյունավետ մի շարք մանկավարժական պայմանների առկայության դեպքում.

- բարենպաստ և զարգացնող կրթական միջավայրի ապահովում,
- սովորողների տարիքային և անհատական առանձնահատկությունների հաշվառում,
- ուսուցման գործընթացի միջոցների, մեթոդների, ընթացակարգի ձիշտ ընտրություն,
- ուսումնական գործունեության բազմազան տեսակների կիրառում,
- ուսման դրական ու ներքին դրդապատճառների ձևավորում,
- դասարանում դրական հոգեբանական մթնոլորտի ապահովում,

- ուսուցչի մասնագիտական պատրաստվածության առկայություն:

Քննադատական մտածողությանը նվիրված հետազոտությունների ուսումնասիրման հիման վրա ներկայացնելու ենք ուսումնական գործընթացում ավագ դպրոցականների քննադատական մտածողության զարգացման պայմանները, գործոնները, մեթոդները, աշխատանքի ձևերը:

Քննադատական մտածողության զարգացումը կարևորվում է հանրակրթության բոլոր աստիճաններում, ընդամին յուրաքանչյուր աստիճան ունի իր խնդիրները, բովանդակությունը, մեթոդները, միջոցները, տեխնոլոգիաները, աշխատանքի կազմակերպման ձևերը:²

Ավագ դպրոցական տարիքում քննադատական մտածողության զարգացումն առավել է կարևորվում. պատանեկության կենսափուլում առաջնային են դառնում կենսական խոր բովանդակությամբ հարցադրումները, մասնագիտական կողմնորոշումները, աշխարհի նկատմամբ գնահատողական վերաբերմունքը, ինքնահաստատման, ինքնադրսուրման, ճանաչողական գործունեության նոր ձևերի տիրապետման պահանջմունքը, որոնք պահանջում են քննադատական մտածողության զարգացման անհրաժեշտություն:

Ուսումնական գործընթացում կարելի է առանձնացնել քննադատական մտածողության զարգացման հետևյալ գործոնները՝

- ✓ *դրդապատճառային՝* հետաքրքրություն ուսումնասիրվող նյութի նկատմամբ,
- ✓ *կազմակերպչական-մեթոդական՝* աշխատանքի կազմակերպման ձևերը, մեթոդները, միջոցները, եղանակները, դասավանդողի մասնագիտական կոմպետենցիաները,

² Յ. Հովհաննիսյան, Կ. Հարությունյան, Ս. Խրիմյան և ուրիշներ, «Համագործակցային ուսուցում ձեռնարկ», 2006թ

4. Աերգել Մանուկյան Ընդհանուր մանկավարժականություն- 2005թ.

5. Ամիրջանյան Զրույցներ սկսնակ ուսուցչի հետ

6. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика, 2009

- ✓ *տեղեկատվական՝* տպագիր և էլեկտրոնային աղբյուրների մատչելիությունը, հասանելիությունը, դրանցով աշխատելու կարողությունների զարգացումը,
- ✓ *հաղորդակցական՝* փոխներգործուն միջավայրի ձևավորումը,
- ✓ *ռեֆլեքսիվ-զնահատողական՝* իր և այլ անձանց տեսակետների համարժեք գնահատումը, հետահայաց անդրադարձն ու վերլուծությունը:

Քննադատական մտածողության զարգացման գործընթացի արդյունավետությունն ապահովում են մանկավարժական միշտաք պայմաններ՝

- ✓ *ուսումնական նյութի պրոբեմային բնույթն ու տեղեկատվական հագեցվածությունը.* հնարավոր է քննարկել, ապացուցել, փաստարկել այն նյութը, որը հիմնված է կոնկրետ փաստերի, տվյալների, աղբյուրների վրա,
- ✓ *տեղեկույթի զիտականությունը, արժանահավատությունը, արդիականությունը, սոցիալական նշանակությունը, այսինքն՝ ուսումնական նյութում կենսական հիմնախնդիրների, սոցիալական նշանակություն ունեցող հարցերի արտացոլումը,*
- ✓ *ուսումնական տեղեկույթի, թեմայի հիմնախնդրի նկատմամբ հետաքրրության արթնացումը, ուսումնական դրդապատճառների ձևավորվածությունը.* Եթե սովորողը ցանկանում է իմանալ, ըմբռնել, իմաստավորել, խորանալ նյութի բովանդակության մեջ, ապա նա ստեղծագործական վերաբերմունք է դրսնորում, փորձում է տեղեկատվական տարբեր աղբյուրներից քաղել լրացուցիչ տեղեկույթ, համեմատել, համադրել, եզրահանգումներ անել,
- ✓ *կրթության բովանդակությունն արտահայտող փաստաթղթերում քննադատական մտածողությանը նպաստող բաղադրիչների կարևորումը,*
- ✓ *կրթական գործընթացի հաղորդակցական բնույթը, ինտերակտիվ միջավայրի ձևավորումը.* քննադատական մտածողությունը զարգանում է բանավեճի, քննարկումների արդյունքում: Կարևոր է, որ սովորողներն

ազատ, առանց սխալվելու վախի արտահայտ են իրենց տեսակետը հանդուրժողականության և փոխըմբոնման մթնոլորտում: Այս առումով ուշագրավ է Դ. Կլուատերի այն դիտարկումը, որ քննադատական մտածողությունը սոցիալական բնույթ ունեցող մտածողություն է. ցանկացած միտք ստուգվում և հղկվում է, եթե քննարկվում է ուրիշների հետ,

- ✓ *իսլային և անհատական աշխատանքների արդյունավետ համադրումը, իսլային աշխատանքի իրախուսումը. աշխատանքը փոքր խմբերում թույլ կտա առավել վատահ լինել ու նեղ շրջանակում արտահայտել կարծիքը. իսլային տեսակետում կհամադրվեն խմբի անդամների անհատական տեսակետները, իսկ տվյալ աշակերտը ձեռքկրերի համարձակություն և կունենա վստահության զգացում:*

Ավագ դպրոցում սովորողների քննադատական մտածողության զարգացման համար նպատակահարմար է կիրառել հետևյալ **մեթոդները, աշխատանքի ձևերը՝**

- ✓ աշխատանքում, ուսումնական և կենսական իրավիճակներում, գործնականում սովորողներին մղել ուսումնական նյութի շուրջ կանխատեսելու, մեկնաբանելու, ապացուցելու, իր բառերով արտահայտելու, վերլուծելու, համադրելու, համեմատելու, ժխտելու, հիմնավորելու, փաստարկելու, պատճառահետևանքային կապերը գտնելու, արժնորելու, փաստերի հիման վրա եզրահանգելու, հարցեր ձևակերպելու և այլն,
- ✓ տարբեր թեմաներին նվիրված էսեները, գիտական, գիտահանրամատչելի նյութերի վերաբերյալ կարծիքները, համառոտ և ընդարձակ գրախոսությունները,
- ✓ երկրում, տարածաշրջանում քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, էկոլոգիական, կրթական, մարզամշակութային հարցերի վերաբերյալ

քննարկումները, խոսքի՝ համապատասխան ոճին բնորոշ լեզվաքերականական միջոցներով համարժեք ձևակերպումները,

- ✓ գեղարվեստական, վավերագրական ֆիլմերի, հեռուստահաղորդումների, սոցիալական հոլովակների, արդիական թեմաների վերաբերյալ համացանցային նյութերի քննարկումները, այդ նյութերի արժանահավատության ստուգումը տարբեր աղյուրներով, գրքի, ֆիլմի կերպարի կամ կերպարների, վերջաբանի, գործողությունների, զարգացումների, բախումների լուծման, վերջաբանի վերաբերյալ գրավոր և բանավոր կարծիքը, արտահայտված կարծիքի քննարկումը, մեկնաբանումը, հիմնավորումը,
- ✓ տեքստի առանցքային գաղափարի առանձնացումը, վերլուծությունը, ընդհանրացումը, կենսական իրավիճակներից կամ անձնային փորձից վերցված օրինակներով մեկնաբանումը, ստեղծագործաբար զարգացումը, կանխատեսումը, անդրադարձը, ընդ որում՝ այդ աշխատանքը կարող է կրել բազմազան բնույթ՝ քննադատական կարծիք, վերլուծություն, հավանություն, հերքում, ներկայացում, գնահատում, հիմնավորում, ապացուցում,
- ✓ միևնույ նիմնախնդրի՝ տարբեր տեսանկյուններից մեկնաբանումը (ստույգ փաստեր, հուզական-գնահատողական մոտեցում, դրական կողմերի, զարգացման հեռանկարների նախանշում, առաջարկություններ, լուծումներ), իր և ուրիշների կարծիքների համեմատումը, հակադրումը, համադրումը, զուգահեռների անցկացումը, անհատական կարծիքների հիման վրա խմբային կարծիքի ձևավորումը, եզրահանգումը, անհատական և խմբային մակարդակում արժեսորումը, արտահայտված տեսակետների ընդհանրացումը,

- ✓ միտումնավոր սխալներով, փաստերի խեղաթյուրմամբ շարադրանքի հանձնարարում, որպեսզի սովորողներն ինքնուրույն գտնեն սխալները, շտկեն, հիմնավորեն,
- ✓ բանավեճերը տեղեկույթի քննադատական վերլուծության, փաստարկումների և ապացույցների հիման վրա ձևավորում են տեսակետն արտահայտելուկարողություն,
- ✓ միևնույն թեմայի վերաբերյալ պատմողական, նկարագրական, դատողական շարադրանքները, ուսումնահետազոտական նախագծերը, խմբային քննարկումները, քեյսերը, դերախաղերն ու գործնական խաղերը, գիտագործնական կոնֆերանսները, առցանց ֆորումները:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան դիտարկվել է նաև որպես ակտիվ և աղապտիվ մանկավարժական տեխնոլոգիա, քանի որ դրա կիրառումը հնարավորություն է տալիս սովորողներին լինել ուսուցման գործընթացի ակտիվ մասնակից: Տարրական դպրոցում քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումը կրում է որոշակի փոփոխություններ, շատ մեթոդներ վերափոխվում են՝ համապատասխանեցվելով կրտսեր դպրոցականների տարիքային ու անհատական առանձնահատկություններին: Տարրական դպրոցում ուսուցման գործընթացը արդյունավետ, արդիական, աշակերտակենտրոն, սովորողների համար մատչելի ու գրավիչ, հաճելի ու հետաքրքիր դարձնելու համար անհրաժեշտ է վերանայել դասավանդվող առարկաները, ուսումնական ծրագրերը, ուսուցման կիրառվող մեթոդներն ու միջոցները և ժամանակակից ուսուցման գործընթացում նորարարական մանկավարժական տեխնոլոգիաների կիրառման նպատակն ու անհրաժեշտությունը:³

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան դիտարկվել է որպես տարրական դպրոցում կիրառելի ակտիվ և աղապտիվ մանկավարժական տեխնոլոգիա, քանի որ այն ուղղված է սովորողների պասսիվ վերարտադրողի դերը ակտիվ մասնակցի դերով

---

³ Յ. Հովհաննիսյան, Վ. Հարությունյան, Ս. Խրիմյան և ուրիշներ, «Համագործակցային ուսուցում ձեռնարկ», 2006թ

փոխարինելուն, սովորողների բնականոն զարգացման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծելուն, երեխաների տարիքային ու անհատական առանձնահատկություններին համապատասխան պայմաններ, աշխատանքի տեսպ ու կազմակերպման ձև ապահովելուն:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները խմբավորվել են նաև հիմք ընդունելով «Հանրակրթության պետական չափորոշչի բաղադրիչները»: Այսպես, օրինակ՝

- գիտելիքների համակարգ ձևավորող մեթոդներն են՝ մտավոր գրոհ, փոխգործուն նշաններ, խմբավորում և այլն:

- ճանաչողական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ Վեննի դիագրամ, խորանարդում, քառաբաժանում, պրիզմա, մանրապատում /կմախք/ և այլն:

- հաղորդակցական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ հարցադրումներով ուղղորդված ընթերցանություն, «Հաստ» և «բարակ» հարցեր և այլն:

- համագործակցային կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ ջիգս /խճանկար/, շրջանաձև շարադրանք և այլն:

- ստեղծագործական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ հնգյակ, բանալի բառեր, աքրոստիկոս և այլն:

- ինքնուրույն գործունեության կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ ինքնազնահատման աղյուսակ /ԳՈՒՍ/, երկու աստղ և մեկ ցանկություն և այլն:

- արժեքային համակարգ ձևավորող մեթոդներն են՝ ռուբրիկ, հեղինակի աթոռ մեթոդները:

«ԶԻ ՄԽԱԼՎՈՒՄ ՆԱ ՈՎ ՈՉԻՆՉ ՉԻ ԱՆՈՒՄ»

«Պատմվածքն ընթերցող է փնտրում» մայրենի II դաս.

Դասագիրքը փակ է, գրատախտակին գրված է հենակետային բառեր՝ պատմվածք, ընթերցող, նապաստակ, աղվես, Արա՝ աշակերտները սկսում են կանխագուշակել այսօրվա դասանյութի թեման :

Ի՞նչ եք կարծում ինչի՝ մասին է լինելու տեքստը:

Ովքե՞ր են լինելու տեքստի հերոսները:

Որտե՞ղ է լինելու նրանց հանդիպումը:

«Զրույց հեղինակի հետ» հնարի կիրառմամբ դասը բաժանել երեք հատվածի, կարդալ հատված առ հատված: Յուրաքանչյուր հատվածից հետո առաջադրել հարցեր.

I հատված

Ովքե՞ր էին զրուցում այս հատվածում:

Ինչո՞ւ նապաստակը չկարդաց Պատմվածքը:

Ինչի՞ց իմացար, որ նապաստակը կարդալ չգիտեր:

II հատված

Ովքե՞ր էին զրուցում այս հատվածում:

Ինչո՞ւ աղվեսը չկարդաց Պատմվածքը:

Հեղինակն ինչպե՞ս հասկացրեց, որ աղվեսը խարում էր:

III հատված

Ովքե՞ր էին զրուցում այս հատվածում:

Պատմվածքը հասա՞վ իր նպատակին:

Ինչո՞ւ է հեղինակն Արային խելացի համարում:

Աշակերտների հնչեցրած կարծիքները լսելուց հետո ես եկա այն եզրահանգման, որ նրանց մոտ յուրաքանչյուր դասաժամի ընթացքում ձևավորվում է քննադատական մտածողություն՝ յուրաքանչյուրն ունենալով իր կարծիքը լսում է դիմացինին համաձայնում կամ՝ ոչ: Երեխաները կարողանում են թեմային համապատասխան

հարցեր տալ, կատարել վերլուծություններ, քննադատել, տալ ճիշտ մեկնաբանություններ, գալ կիրառելի եզրահանգումների նաև զնահատել իրավիճակը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, եկանք այն եզրակացության, որ քննադատական մտածողության համակարգը նպաստում է ոչ միայն ուսման արդյունավետության բարձրացմանը, այլև գիտելիքները դարձնում է կիրառելի և նպաստում ինքնուրույն գիտելիքներ ձեռք բերելու կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը:

Ակտիվ ուսումնառության շնորհիվ հնարավոր է դառնում ուսման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծել դասարանում: Սրա շնորհիվ աշակերտները

— Կկարողանան կատարել ուսումնական որոնողական աշխատանք:

— Կկարողանան գտնել իրենց ստացած գիտելիքների և իրենց անձնական կենսափորձի միջև եղած փոխադարձ կապը, որպեսզի գիտելիքը գործնական կիրառություն գտնի:

— Կդառնան հետազոտող, փնտրող և լուծումներ առաջադրող, որով ուսուցման սուբյեկտ-օբյեկտ մոդելը վերափոխվում է սուբյեկտ-սուբյեկտ մոդելի: Դասարանում գլխավոր դերակատարը կդառնա աշակերտը/ աշակերտակենտրոն ուսուցում/

— Աշակերտները կկարողանան որոշել, թե զանազան տեղեկություններն ինչպես են առնչվում միմյանց հետ:

— Կկարողանան նոր տվյալները, նոր գաղափարները տեղադրել իրենց ունեցած գիտելիքների համակարգում:

— Կկարողանան քննադատաբար, ստեղծագործաբար և արդյունավետ կերպով իմաստավորել ցանկացած տեղեկություն:

Քննադատական մտածողության համակարգը ուսուցման և ուսումնառության երեք փուլերից բաղկացած մի մոդել է: Մոդելը նկարագրում է ձանաչողական մի գործընթաց, ուր աշակերտները պետք է ներգրավվեն մինչև նյութը սովորելը / խթանում /, նյութը սովորելու ընթացքում / իմաստավորում / և նյութը սովորելուց հետո / կշռադատում / ...

ԽԻԿ համակարգը որոշ չափով մեզ հիշեցնում է ծանոթ ավանդական դասի կառուցվածքը՝ նախապատրաստական փուլ / խթանում /, նոր դասի հաղորդման փուլ / իմաստավորում / և ամփոփման փուլ / կշռադատում /:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Լ. Թորքոմյան, <<Մանկավարժական հիմունքներ»
2. Բաբանսկի հատոր առաջին
3. Ա. Հովհաննիսյան, Կ. Հարությունյան, Ս. Խորիմյան և ուրիշներ,
«Համագործակցային ուսուցում ձեռնարկ», 2006թ.
4. Սերգեյ Մանուկյան Ընդհանուր մանկավարժագիտություն- 2005թ.
5. Ամիրջանյան Զրույցներ սկսնակ ուսուցչի հետ
6. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика, 2009

